

Latipov Murotali Mannobovich,

Guliston davlat universiteti katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

e-mail: murotalilatipov@mail.ru

tel: (99) 441-68-28

IBRAT ASARLARIDA MORFOLOGIK KATEGORIYALARNING NUTQIY VOQELANISHI HAQIDA

Annotatsiya. *Maqolada ma'rifatparvar jadid adibi Is'hoqxon Ibratning nasriy, nazmiy, publitsistik asarlari matnida qo'llangan otlardagi egalik, kelishik shakllarining, fe'llardagi aloqa-munosabat shakllarining hamda ko'makchilarning morfologik qo'llanishi ilmiy tahlilga tortilgan.*

Kalit so'zlar: *morfemika, morfologik shakl, aloqa-munosabat shakli, kesimlik kategoriyasi, affiksial morfema, sintetik shakl, analitik shakl, to'liqsiz fe'l, turlovchi shakl, tuslovchi shakl.*

Латипов Муратали Маннобович,

старший преподаватель ГулГУ,

доктор философии в филологии (PhD)

электронная почта: murotalilatipov@mail.ru

телефон: (99) 441-68-28

О РЕЧЕВОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ MORFOLOGICHESKIX KATEGORIY V YAZYKE IBRATA RABOTAYET

Аннотация. В статье научно анализируется морфологическое употребление притяжательных, согласных форм существительных, родственных форм глаголов и вспомогательных средств, используемых в прозе, поэзии и публицистике просвещенного джадидского писателя Исхакхана Ибрата.

Ключевые слова: *морфемика, морфологическая форма, реляционная форма, категория растений, аффиксальная морфема, синтетическая*

форма, аналитическая форма, неполный глагол, образовательная форма, изъявительная форма.

Latipov Muratali Mannobovich,

senior lecturer of Gulistan State University,

Doctor of Philosophy in Philology (PhD)

e-mail: murotalilatipov@mail.ru

phone: (99) 441-68-28

ON SPEECH REALIZATION OF MORPHOLOGICAL CATEGORIES IN IBRAT'S WORKS

Annotation. In the article, the morphological use of possessive, agreement forms of nouns, relational forms of verbs, and auxiliaries used in the prose, poetry, journalistic works of the enlightened Jadid writer Ishaqkhan Ibrat is scientifically analyzed.

Keywords: *morphemics, morphological form, relational form, plant category, affixal morpheme, synthetic form, analytical form, incomplete verb, formative form, indicative form.*

Kirish. O'zbek tilining taraqqiyot bosqichlari, ularning o'ziga xosligi, grammatik xususiyatlari har bir davrga oid yozma manbalar, ilmiy, badiiy adabiyotlar tili asosida atroflicha tavsiflangan. Tadqiq obyekti sifatida yozuvchi, shoirlarning ilmiy-ijodiy asarlari tili ham monografik tarzda o'rganilgan. Chunki ular yaratgan asarlarda til birliklarining ma'lum me'yorga asoslangan, barqarorlashgan, takomillashgan namunalari boshqalarga qaraganda ko'proq, kengroq va aniqroq namoyon bo'ladi. Shunga ko'ra, ularning turli davrlarga tegishli ilmiy, badiiy asarlar misolida o'rganish o'sha davr til tizimini tushunib, o'zlashtirib olish imkonini beradi. Funksional uslublarda grammatik kategoriyalarning nutqiy voqelanishi masalasi tilshunoslikning barcha davrlarida ham dolzarb bo'lib kelgan. Ayniqsa, muayyan ijodkorlar asarlari tilidagi grammatik xususiyatlarning yoritilishi adabiy til tadrijiy taraqqiyotining ma'lum

bosqichi haqida muhim ilmiy xulosalar chqarish imonini beradi. Chunki tilning asosiy belgilari uning leksikasi va grammatikasida ifodalangan bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbek adabiy tilining shakllanish tarixi, o'zbek tilining tarixiy grammatikasi haqida bir qancha ilmiy, o'quv adabiyotlar mavjud. Tilshunos A.Muxtorov, U.Sanaqulovlar muayyan bir tilning taraqqiyot bosqichida yaratilgan ilmiy, badiiy asarning til xususiyatlarini o'rganishning ahamiyati haqida shunday yozishadi: "Til hodisalarini to'g'ri va chuqur tushungan holda keng ilmiy tahlil qilish, hozirgi jonli xalq tili, so'zlashuv nutqi xususiyatlari bilan adabiy tilning og'zaki va yozma shakllari faktlarini qiyoslab o'rganish natijalari o'tmishdagi jonli xalq tilining ayrim xususiyatlarini bilib olishda ma'lum asos bo'lishi mumkin" [1;12]. Professor B.O'rinboyev esa yozma manbalar asosida o'tgan asrlardagi jonli xalq tili, so'zlashuv nutqi xususiyatlarini o'rganishda tarixiy obidalarini, badiiy asarlarning matnlarini, ayniqsa, o'z davriga xos nutq amaliyotini aks ettiruvchi asarlarni tanlash juda muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi. Taniqli olimning o'zbek tili jonli so'zlashuv nutqini o'rganishga bag'ishlangan ishlarida bunday xulosalar asosan badiiy asar matnlariga asoslanadi [2;168]. U.Tursunov, B.O'rinboyevlarning ilmiy asarlarida XX asr boshidagi eski o'zbek tilining xususiyatlari haqida ham qimmatli kuzatishlar bor. Ular bu davr tilini o'sha davrda yaratilgan asarlar asosida atroflicha izohlashga harakat qilishgan [3;137].

Tadqiqot metodologiyasi. XX asr boshlaridagi davr adabiy tiliga xos grammatik xususiyatlarni Is'hoqxon Ibrat asarlari tili asosida o'rganish mazkur davr tili haqidagi tasavvur-tushunchalarni ayrim yangi ilmiy asoslar, dalillar bilan boyitadi, qo'shimcha ma'lumotlar bilan to'ldiradi. Bu holat Is'hoqxon to'ra Ibrat asarlari tilining morfologik aspekti uchun ham taalluqlidir. Zero, morfologiya bir tomondan leksikologiya bilan, ikkinchi tomondan sintaksis bilan, uchinchi tomondan morfemika bilan bevosita aloqadordir. Tadqiqot obyekti nutqiy birlik bo'lganligi sabab, morfologiya o'z-o'zidan uslubiyat bilan aloqadordir. Ayni shu jihat uning lingvopragmatika bilan ham bog'liqligini ko'rsatadi. Bularning barchasi Ibrat asarlarida qo'llangan grammatik kategoriyalarning lisoniy xususiyatlarini o'rganishni ilmiy zaruratga aylantiradi.

Tahlillar va natijalar. Is'hoqxon Ibrat asarlari matni yuzasidan olib borgan kuzatishlarimiz asosida adib asarlari tilining ayrim morfologik xususiyatlarini yoritishga harakat qilamiz.

Kelishik shakllarining qo'llanishi. Kuzatishlarimizdan ma'lum bo'ldiki, asarlar matnida tushum kelishigining qisqargan shakli ham uchraydi:

Xalq o'ldi emdi tartib, ro'molga burnin artib,

Moshina aylamasdan, kiymas chofon bo'lubdur [4;32].

Jo'nalish kelishigi me'yoriy *-ga, -ka* affikslaridan tashqari *-g'a, -a, -na* shakllarida ham keng qo'llangan:

Jahon hech kimga gardish etmadi iqbolina tavri,

Zamona holi mol, qofi unlardan qalaysizlar? [4;32].

Yoki:

Ishqing dilu jona jo bo'lubdur,

Jonu dil anga fido bo'lubdur [4;36].

Jo'nalish kelishigi qo'shimchasining *-a* shaklida qo'llanishi ko'pincha *[a]*, *[ona]* kabi bo'g'inlar bilan tugagan so'zlar o'rtasida qofiyadoshlikni hosil qilish uchun ham qo'llangan:

*Husni **iqbola** noil etsun Haq,*

*Chiqsa shoyad davomi **maydona**.*

Millatimiz tili jaroiddur,

*So'zlar endi bular **dalirona**.*

Ismi noshirki Obidu Mahmud,

*Chiqsa shoyad **muvaqqiyatona*** [4;41].

Mazkur she'riy parchada *iqbol(+a)*, *maydon(+a)* kabi so'zlar jo'nalish kelishigi shaklida bo'lib, *dalirona*, *muvaqqiyatona* kabi ravishlar bilan qofiyadoshlikni hosil qilgan. Demak, ularning mazkur morfologik shakllarda qo'llanishi uslubiy jihatdan ham o'zini oqlaydi. Boshqa bir hollarda jo'nalish kelishigi o'zining singarmonizmga asoslangan *-g'a* shaklida ishlatilgan:

Hamani qo'ymadi o'z holig'a, tashvishlar soldi,

Mushavvash aylagan bu ahli dunlardan qalaysizlar? [4;32].

Chiqish kelishigi *-dan* shakli bilan birga an'anaviy she'riyatdagi kabi *-din* shaklida ham qo'llanib, ma'noni kuchaytirib ifodalashga xizmat qilgan:

Tiriklik zahmatidin ushbu kunlardan qalaysizlar?

Bu tiriklik yili bug'doyu unlardan qalaysizlar? [4;32].

Egalik shakllarining qo'llanishi. Ibrat asarlarida egalik shaklining qo'llanishini kuzatar ekanmiz, odatdagi tartib bilan birga, o'ziga xos holatga III shaxs birlik shaklidagi egalik qo'shimchasining *-in* shaklida qo'llanishiga guvoh bo'lamiz. Masalan: *"Tarixi shohi Jarir" da yozibdur: Islomdan qadim Qubod podshoh zamonida markazi hukumat Qubo shahri bo'lib, anda mo'g'uliyalar podshohlaridan Xushdod degon qalmoq hukumat surub, majuslar qo'linda edi* [4;84].

Fe'llarda aloqa-munosabat shakllari. Manbalarda ko'rsatilishicha, o'zbek tili tarixida o'tgan zamon fe'llari quyidagi shakllar bilan hosil qilingan [5;57]:

-duq// -duk affiksli shakl. O'tgan zamon sifatdoshining *-duq, -duk* affiksli shakli qadimgi yodgorliklar tilida keng iste'molda bo'lib, o'tgan zamon fe'li funksiyasida ham qo'llangan. Bu sifatdosh o'tgan zamon fe'li funksiyasida XIII-XIV asrlarga oid yozma yodgorliklardan "Tafsir" da ham qo'llangan bo'lib, unga ko'pincha *turur* holat fe'li qo'shib kelgan: *Munda aytur qo'ldo'm teb, valekin qo'lmaduq turur. Hech k  z andag' k  rm  dyk tururlar, hech k    yl ano'  -dek sanmaduq bolur.* Bu shakl Ibrat asarlari tilida ham kuzatiladi:

Kasb-u kamoli islom bo'lmay taraqqiyotda,

Holig'a tushmasun deb etduk buni bahona [4;39].

-do// -di// -to// -ti affiksli shakl. Bu shakl eski o'zbek tilining barcha davrlarida keng qo'llangan va u ushbu affiksga qisqargan tuslovchilarni qo'shish bilan ishlatilgan. Ibrat asarlari matnida ham *-di* shakli faol qo'llangan:

Mandin yashirma yuzlaring, Yodimg'a tushdi so'zlaring,

Kuydurdi, yorim, ko'zlaring, Ko'rgoni keldim sog'inib [4;31].

-ti affiksli shaklni quyidagi misollarda kuzatish mumkin:

Rusiya davlatiga o'tgandan so'ng bu ishlar ham chandon rivojda bo'lib, tijorati taraqqiy topti... 1312- yillarda bu yerlarga temir yo'l insho o'lub, savdo ishlari yanadan rivojga kirib, taraqqiy topti [4;63].

Shuningdek, o'tgan zamon ma'nosi fe'lining ravishdosh shakliga -dur qo'shimchasining qo'shilishi bilan ifodalanganligi kuzatiladi: *Valhosil Farg'onaga tarixlarda ko'b so'zlar yozilgon ekon. Bu jumladan, "Tarixi mulhiqotu-s-saroh" da iborati arabiy ilan bul tariqa yozadur* [4;87].

Yuqorida qayd qilinganidek, U.Tursunov, B.O'rinboyevlar XX asr boshidagi eski o'zbek tilining xususiyatlarini tavsiflash davomida hozirgi zamon fe'li -yur qo'shimchasi bilan ifodalanishini ko'rsatishadi: *Isbat qiliyur* kabi [3;137]. Bunday holat Ibrat asarlari matnida ham uchraydi:

G'amingda Qozi quling yig'layur hama doyim,

Qoshingni yoy etibon, kiprikni qaro qilasiz [4;39].

E.Fozilov o'zbek tili tarixida hozirgi-kelasi zamon shakli quyidagi qo'shimchalar bilan hosil bo'lishini ko'rsatadi: -ur, -o'r, -ar, -ir, -yur, -yo'r [6;85]. Bu shakllarning ayrimlari Ibrat asarlari tili uchun ham xosdir.

Masalan:

1. *Hech vaqti teng kelurmu husnida ham quvvati,*

Ham bahorda kim qilur har yerda qari birla yosh [4;58].

Ibrat asarlarida g'arbiy turkiy element -yir shaklining qo'llanishi ham kuzatildi: *Farg'ona gubirnasi shimoli sharqiy tarafidan Samarchin, shimoli g'arbiy tarafidan Sirdaryo yoki Turkiston, g'arbi janub tarafidin Buxoro xonlig'i mahkumi topoyir. Ya'ni Shag'non hukumati mustaqalasiga muttasildur* [4;63]. Xuddi shu manba o'zbek tilida kelasi zamonni hosil qiluvchi shakllar sifatida -g'ay, -gay, -kay, -gay shakllarini ko'rsatadi [7;89]. Bu shakllar orasida -g'ay hamda -gay qo'shimchalari Ibrat asarlarida keng qo'llanadi:

1. *Kelgay zaif xayli, sanga jadali mayli,*

O'qini shast qilg'ay, san bir kamon o'lursan [4;37].

2. *Eski omochda uch jon ovora erdi birdan,*

Bir kunda o'n tanob yer yorgay, bale traktur [4;87].

O'zbek tilining tarixiy grammatikasida sifatdash shakllarining *-duk*, *-do'q*, *-tuq*, *-to'q*, *-tug'*, *-duq*, *-to'g'* kabi affikslar bilan yasalishi haqida ma'lumot beriladi [7;105]. Tadqiq obyektimizda ham ushbu qo'shimchalardan ayrimlarining qo'llanish holati kuzatildi. Jumladan: *Namangon uezdida To'raqo'rg'on qozisi as-sayyid-ul-haj Is'hoqxon to'ra afandi bir haqiqiy musulmoni komil ekanini o'z hamqaryalari bilib turub, ba'zi afkori sodiqona tarafdori o'ldug'i uchun qozi afandi xiroji vos-vos deb taajjublanub, ta'n etkuradurlar* [4;105].

Lekin o'tgan zamon sifatdoshi aksar hollarda *-gon* yoki *-g'on* qo'shimchasi bilan hosil qilingan:

Ishqing ichra, ey Shirin so'zli Layli, yo'qtur men

Kezmag'onu qazmog'on ko'h ila biyobonlar [4;47].

Yoki:

... Xonga manzur bo'lub, ustida kiyib o'lturgon besh yuz tillolik po'stunni(ng) yengini tutub,... "Asos tosh **qo'yadurgon** kishi balog'atdan buyon tarki mustahab sodir bo'lmagan kishi tosh qo'yodur." [4;70].

Maqsad ravishdoshi shakli Ibrat asarlari matnida *-goni* affiksi bilan ifodalangan:

Guldek yuzingni, dilbarim,

Ko'rgoni keldim sog'inib.

Sen shohi olam, men gado,

Ko'rgoni keldim sog'inib [4;53].

Ibrat asarlari tilida, hozirgi o'zbek tilidagi *-ib* shakli *-ub* shaklida qo'llangan:

Sad hayfkim, g'anilar sarfini bilmadilar,

Yeb-ichdilar semurub, sig'may turub chopona [4;40].

O'zbek tili tarixiy grammatikasiga oid yuqorida sanab o'tilgan manbalarda [7;105] harakat nomi yasovchi qo'shimchalar sifatida quyidagilar ko'rsatiladi: *-(o')sh*, *-(i)sh*, *-maq*, *-mæk*, *-g'u*, *-gu*, *-ku*, *-qu*. Ammo biz Ibrat asarlari matnida harakat nomi vazifasini bajaradigan, shunday ma'no ifoda etadigan quyidagi qo'shimchani kuzatdik:

Safar aylarga ko'b temir yo'llar,

Ham havo foyzin alar qo'llar.

*Yo'qtur ajalni muhlati **kelurg'a**,*

*Qay kunda o'lmishini **bilurg'a** [4;51].*

Bu o'rinda sifatdosh shakli qo'shimchasi harakat nomi vazifasini bajargan.

Shart mayli shakli sifatida -sa, -sar, -sər qo'shimchalari ko'rsatiladi. Ammo kuzatishlarimiz davomida shart maylining o'ziga xos qo'llanishi kuzatildi:

*Adling **bo'lursa** aqvi, izhor aylamas hech,*

Gar zarra zulm qilsang, xalqq'a ayon o'lursan [4;56].

Bu o'rinda *bo'lsa* shakli *bo'lursa* ko'rinishida ifodalangan. Matn mazmunidan ushbu ifodaning shart mayli ekani anglashiladi.

Orttirma nisbat -dur shaklida ifodalanadi:

*Binobarin, bu adim ul-istito'at Farg'ona ahlidan bo'lib, bu Farg'ona ahliga o'z iqlim va mamlakatlarin tarixini **bildurmak** bo'lib va ham man vazzaha mu'minan fakaannama ahyahu mo'jibincha bir ta'rix qoldirmoq maqsadim bo'lib, ta'rixlar jam' qilib, millatga yodgor **goldurdum** [4;55].*

Bog'lama yoki *kesimlik* shakllarining qo'llanishi. *Bog'lama* va *kesimlik* ko'rsatkichlari ega va kesimning semantik-sintaktik aloqasini ta'minlovchi asosiy grammatik vositalardir. Ular tasdiq-inkor, mayl-modallik, zamon, shaxs-son ma'nolarini ifodalab, eganing xatti-harakati, belgi-xususiyatini ana shu ma'nolar asosida modellashirishga xizmat qiladi. Shunisi xarakterliki, mazkur ma'nolar o'zaro dialektik bog'liqlikda faoliyat ko'rsatadi va ayni shunday holatdagina kesimlik kategoriyasini tashkil qiladi. Kesimlik shakllari, ko'rsatkichlari deganda ham ana shu shakllar nazarda tutiladi. Bo'lishli-bo'lishsizlik (tasdiq-inkor), mayl, zamon, shaxs-son qo'shimchalari ana shunday shakllardir. Ular bir lug'aviy birlikka yaxlit holda qo'shib uni grammatik shakllangan kesimga aylantiradi. Bu ma'nolar bog'lamlar uchun ham xosdir. Shu sababli ular ham ega va kesimni grammatik-sintaktik jihatdan bog'lashga xizmat qiladi. Hozirgi o'zbek tilidagi -dir qo'shimchasi ana shunday kesimlik shakllaridan biri bo'lib Ibrat asarlari tilida ko'proq -dur shaklida shaxs-son qo'shimchasi bilan birga qo'llangan:

Biri Vaqqosxon, biri mulla Sharif,

*Bandi bir belbog‘**durmiz** uch kishi [4;34].*

Yoki:

*Choyi nond**dur** har kuni nonushtamiz,*

*Tolibi qaymoq**durmiz** uch kishi [4;34].*

Ushbu ko‘rsatkichning so‘roq mazmunini ifodalovchi kesimga qo‘shilishi ham hozirgi o‘zbek tilidan farq qiladi: asos+zamon//egalik+so‘roq olmoshi+kesimlik ko‘rsatkichi (-dur):

*Vo‘smalik **qoshingmudur** yoki qon to‘kub usru,*

*Zang **bog‘lamishdurlar** ikki tig‘i burronlar [4;48].*

Ibrat asarlarida *edi*, *emish*, *ekan* kabi to‘liqsiz fe‘llar quyidagi grammatik shakllarda qo‘llanib, yetakchi fe‘l bilan birga ega va kesimning o‘zaro semantik-sintaktik aloqasini ta‘minlovchi vazifasini bajargan:

1. *Imom Qutayba bin Muslim kelib, Buxoro tarafda bu mamlakatni butun islomobod qilib, bu shaharlardan ko‘b ulamo va fuzalolar **chiqmish ekon**. Bulardan sohibi “Hidoyai sharif”, Marg‘inondan moshohir [4;60].*

2. *Yerga tushub, ikki sahoba ilan noma **kirguzgon emish** [4;58].*

3. *Xorazm va Naxshab va Kesh odamlaridan madad talab qilgonda, ular miqdori yigirma ming odam jangi tayyorlab berib, Zarafshon, ya‘ni Sug‘dga kelgonda yo‘l yigirma ming odamni hajga jo‘natib, o‘zi Farg‘onaga **borgan edi** [4;87].*

Keltirilgan misollardan ma‘lum bo‘ladiki, *ekan*, *edi* shakllari *ekon*, *edu* shakllarida faol qo‘llanilgan. Kuzatishlarimiz jarayonida shu narsaga amin bo‘ldikki, analitik, sintaktik shakl ko‘rinishidagi yasovchi vositalar Ibrat asarlari tili grammatikasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ularning qo‘llanishi ayrim o‘ziga xosliklar bilan ajralib turadi. Ana shunday vositalardan biri ko‘makchilardir. Shuningdek, ko‘makchilar orasida bir necha shaklga ega birliklar ham uchradi. Jumladan, *bilan* ko‘makchisi *ilan*, *birla*, *ila*, *birlan* kabi shakllarda qo‘llanilgan holatlar ancha miqdorni tashkil qiladi. Masalan:

1. *Yozda uyda sovuq pech ila shamol,*

*Barcha iliktr **ila** o‘tgay hol [4;70].*

2. *Lekin aksar ibora va lugʻatlari tashih va tagʻyir boʻlindi. Xususan, rusiya lugʻatlarini musulmoniya huruflari **ilan** yozmoq* [4;11].

3. *“Tezlab joʻnating” degan ekan. Darhol oshga buyurub, toʻydurub, yangi ot **birla** otlanub, Piskatdan joʻnab, Toʻytepaga borub, bir doʻkonda choy ichib, yana otlanib, namozi asrda shitob **birlan** Sayyid Azimboy hovlisiga keldim. Boy hovlida ekan. Omonlashib: “Xoʻsh, nima gap?” dedi* [4;130].

Xulosa. Statistik kuzatuvlarimiz shuni koʻrsatdiki, keltirilgan 15 misoldan 5 tasi *ilan*, 4 tasi *ila*, 5 tasi *birla*, 2 tasi *birlan* shaklida qoʻllangan. Bundan xulosa qilish mumkinki, ushbu koʻmakchi shakllarining qoʻllanish chastotasi bir-biriga yaqin. Xulosa sifatida aytish mumkinki, Ibrat asarlari tili shoir yashagan davr tilining oʻziga xosliklarini namoyon etadi. Adib asarlari tilida bir grammatik maʼno ifodalovchi bir necha shakllarning parallel ishlatilishi koʻproq kuzatiladi. XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi oʻzbek tilining leksik-grammatik xususiyatlarini yanada chuqurroq oʻrganishda Ibrat asarlari tili, shubhasiz, qimmatli material vazifasini oʻtaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Мухторов А., Санакулов У. Ўзбек адабий тили тарихи: Университет ва педагогика институти талабалари учун ўқув қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 160 б.

2. Ўринбоев Б. Ўзбек тили сўзлашув нутқи синтаксиси масалалари. – Тошкент: СамДУ, 1974. – 168 б.

3. Турсунов У., Ўринбоев Б. Ўзбек адабий тили тарихи. Педагогика институти филология факультети студентлари учун қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1982. – 237 б.

4. Исҳоқхон Ибрat. Танланган асарлар. – Тошкент: Маънавият, 2020. – 200 б.

5. Аширбоев С., Азимов И. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. Ўқув қўлланма. – Тошкент: ТДПУ, 2012. – 97 б.

6. Фозилов Э. Ўзбек тилининг тарихий морфологияси / Масъул муҳаррир Ғ.Абдурахмонов. – Тошкент: Фан, 1964. – 144 б.

7. Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. Морфология ва синтаксис. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1973. – 320 б.